

ВЪНШНОТО ОЦЕНЯВАНЕ НА УЧЕНИЦИТЕ В КРАЯ НА НАЧАЛНИЯ ЕТАП НА ОСНОВНАТА ОБРАЗОВАТЕЛНА СТЕПЕН

Любомира Попова

С основание в Националната програма за развитие на училищното образование и предучилищно възпитание и подготовка (2005–2016 г.) се дефинира като значим проблем липсата на **система за национално външно оценяване и недостатъчно ефективна система за вътрешно оценяване на качеството на образованието.**

Важно условие за развитие на училищното образование е изграждане на модерна, ефективна и обективна система за контрол и оценка на неговото качество. За да бъде осигурено качествено образование, са необходими надеждни механизми за измерване на постигнатите в образователния процес резултати. Адекватно решение на този проблем е въвеждането на дидактически тестове и прилагането на система за национални стандартизирани изпити за външно оценяване.

Изграждането на ефективна система за контрол върху качеството на образованието е важно в следните аспекти:

- за обществото – чрез нея то се информира за актуалното състояние на образователната система;
- за държавата – чрез съпоставяне на постиженията на учениците от един випуск в различни училища, както и чрез съпоставяне на резултатите на учениците от различни випуски се установява състоянието на училищното образование, проследяват се тенденциите в неговото развитие, с цел контрол на провежданата образователната политика;
- за учителите – резултатите на учениците служат като коректив на образователната им дейност и са важен критерий при определяне на заплащането им;
- за учениците – чрез нея учениците придобиват адекватна представа за нивото на подготовката си, което създава условия за формиране на рефлексивно поведение;
- за родителите – служи като надеждна обратна връзка.

В синхрон с Националната програма, системата за контрол и оценка на качеството на образованието в българските училища е променена по отношение на:

– **развитие на системата за вътрешно оценяване** – чрез широко застъпване на тестовете както в процеса на оценка на знанията и уменията на учениците през учебната година, така и като форма за оценяване на входящото и изходящото ниво – измерване на знанията и уменията в началото и в края на учебната година;

– **изграждане на система за външно оценяване** – която включва задължително оценяване на знанията и уменията на учениците в края на всеки образователен етап (IV, VII, X, XII клас) чрез национални стандартизирани изпити.

Актуалността на посочената проблематика и възникналата във връзка с нея широка обществена дискусия, предизвикаха научния ни интерес към външното оценяване на учениците. Въвеждането му за първи път през учебната 2006/2007 г., в края на началния етап на основната образователна степен, определи като **цел** на настоящата статия: **анализиране на реалните предимства и недостатъци на дидактическите тестове**, използвани от Министерството на образованието и науката в националните изпити за външно оценяване в четвърти клас, в периода 15–19 май 2007 г.

Дидактически тестове за външно оценяване в началното училище

• Идеята за прилагане на стандартизирани тестове в началното училище датира от началото на миналия век, когато Т. Кели, Дж. Рач и Л. Терман (1) през 1923 г. създават първия тест, включващ няколко субтеста – съответно по роден език, математика, природоматематически и обществени науки. Характерно за 30-те години на XX век е широкото ползване на различни видове тестове в много области, като се стига до безкритично въвеждане на недостатъчно издържани в методическо отношение тестове.

Дългогодишните спорове за и против прилагането на тестове в българската образователна система, наложи възприемането им като нещо ново и многообещаващо. От учебната 2006/2007 г. стартира процес на масовото им въвеждане в българското училище във всички негови степени, като форма за текущ контрол в процеса на обучение и при завършване на всеки образователен етап.

Голямо предимство на тестовата форма на изпитване във всичките ѝ разновидности е възможността за обективно измерване на знанията и потенциала на учениците. Тестовете са съвременен метод за оценяване, който

е широко използван в развитите държави и който все още няма достатъчни традиции у нас. Отсъствието на национална система за външно оценяване досега не позволяваше да се сравняват постиженията на учениците от един випуск и да се съпоставят резултатите на учениците от различни випуски, като се правят изводи за тенденциите в развитието на качеството на образованието в национален мащаб.

Въвеждането на национално стандартизирано външно оценяване във всеки етап за всички ученици, дава възможност резултатите от него да служат за вход съответно към прогимназиално, средно и висше образование. Широкото използване на тестовете като форма за оценяване предполага създаване на банка от въпроси по различните учебни предмети, която непрекъснато се обогатява чрез изготвяне и разпространение на сборници и помагала с тестови материали. Същевременно се използват и възможностите на националния образователен портал, който съдържа примерни тестове, подходящи както за процеса на вътрешно оценяване, така и при подготовката за външно оценяване.

- В първите по рода си национални стандартизирани изпити (външно оценяване), в края на началния етап на основната образователна степен, се използват четири теста (по човекът и обществото, човекът и природата, математика и български език и литература), които спадат към **дидактическите тестове за постижения** (achievement tests). Те се характеризират с това, че измерват резултатите от усвояването на определено учебно съдържание, което е включено в някаква учебна дейност и преследва определени цели и задачи (1, 157). Фактът, че се провеждат в края на определен период от обучение – при завършването на началния училищен етап, ги определя и като **заклучителни тестове** (summative tests).

Проведеното в края на учебната 2006/2007 г. първо национално стандартизирано оценяване се реализира в тясно сътрудничество и координация между Министерството на образованието и науката, Регионалните инспекторати по образование и училищните ръководства в рамките на една учебна седмица от 15.05 до 19.05.2007 г. За всеки от тестовете бе определен ден от седмицата, като между последните два теста се отдели един ден за почивка.

В тестовете е използван само един формат задачи – задачи с избран отговор (1 верен от 3 възможни). По отношение оценяването на отговорите се използва двустепенна скала – 0 точки за грешен отговор и 1 точка за верен. Максималният бал за всеки тест е 20 точки, той е придру-

жен с упътване за преход към шестобалната система, като определен брой точки съответстват на оценките от Отличен 6 до Слаб 2: от 20 до 18 точки – Отличен 6; от 17 до 16 точки – Много добър 5; от 15 до 14 точки – Добър 4; от 14 до 10 точки – Среден 3.

Основните характеристики, които трябва да притежават дидактическите тестове са: обективност, надеждност, валидност, сравнимост, икономичност, полезност и безпристрастност.

Обективността обозначава степента на независимост на провеждането и на резултатите от тестовете от техните създатели. Като в процесуален аспект се разграничава обективност на подготовката на теста, обективност на провеждането му при спазване на всички процедурни изисквания и обективност на оценката на резултатите. При техния анализ и интерпретация изследователите трябва да стигнат до еднакви резултати по отношение на изследваното лице.

С оглед съобразяването с характерната обективност, по време на решаване на тестовете във всеки клас присъства по един квестор, който е възпитател или педагогически съветник, но не е началният учител на класа. За проверката и оценката на тестовете се сформират комисии от начални учители, които не са преподавали в четвърти клас през същата учебна година, а всеки тест се проверява от двама оценители, независимо един от друг. Ето защо дидактическите тестове, проведени през май 2007 г., съответстват напълно на изискването за обективност.

Характерен белег на външното оценяване е **икономичността**, тъй като чрез създадените единни тестове се проведе масово изследване на завършващите начален образователен етап ученици в национален мащаб. Направените разходи са свързани с размножаването (копирането) на тестовите бланки за всеки един ученик. Разходът на време за провеждането е един учебен час (40 минути) за тест, всеки от които съдържа по 20 тестови задачи за решаване.

- С оглед подобряване на отделни характеристики на апробираните дидактически тестове, могат да се отправят следните **препоръки**, касаещи определени проблемни области:

- **Валидността** показва степента на точност, с която се измерва това, което трябва да се изследва. По отношение на валидността, приемаме разграничаването ѝ на съдържателна – показваща в каква степен се проверява определено учебно съдържание, конструктивна – даваща възможност от тестовите резултати да се съди за определящите фактори и критериална

валидност. Този вид валидност се отнася до наличието на съответствие с определена цел и с известна прогноза, като тук се визират целите и задачите на учебно-възпитателната работа, които трябва да се постигнат в резултат на работата върху определеното учебно съдържание. Наличието на критериална валидност най-лесно може да се установи при сравняване на оценките от теста с тези, поставени от учителите.

Насочваме се към търсене на критериална валидност в теста по човекът и природата за IV клас. При съпоставителния анализ на един произволно избран клас от ОУ „Св. Патриарх Евтимий” в гр. Велико Търново, състоящ се от 26 ученици, се констатира наличие на известно несъответствие между годишните оценки, поставени от учителя, по човекът и природата в края на IV клас и тези получени на теста от външното оценяване. Средноаритметичният годишен успех на класа по човекът и природата е Много добър 5,47, а средноаритметичният резултат от теста по същия предмет е Отличен 6,00. Тестовите резултати са по-високи от годишните резултати на класа. Интерес предизвиква и резултатът на целия випуск от 118 четвъртокласници в същото училище на теста по човекът и природата – получени са 116 шестци и 2 петици, като средноаритметичния резултат от външното оценяване на випуска е Отличен 5,98, факт който поставя под съмнение степента на критериална валидност на въпросния тест.

• Друга важна характеристика на тестовете е **балансираността**, която отчита доколко съотношението между задачите в теста, които измерват различни аспекти на изследваното поведение, съответстват на изискванията на учебната програма. Според Р. Ебел (1) балансираността показва в каква степен извадката от задачи е представителна за съответното учебно съдържание.

При съпоставката между целите и очакваните резултати по човекът и обществото, заложи в Учебната програма с включените във външното оценяване тестови задачи, се установи еднообразие на въпросите, като се констатира, че не са измерени следните важни знания и умения, които четвъртокласниците трябва да притежават:

- умения за работа с историческа и географска карта;
- умения за работа с речник;
- умения за съставяне на кратко описание на природен или исторически обект.

Липсата на балансираност е белег и на тестовите задачи в теста по Български език и литература, в който всички въпроси са от изучения материал по български език, за сметка на литературата, от която не е включен

нито един въпрос. Вярно е, че успешното справяне с четирите дидактически теста предполага наличието на добра четивна техника, но това не може да бъде основание за пренебрегване на литературното обучение и на неговите резултати.

● По отношение на поставените тестови задачи се натъкваме на **некоректно формулирани въпроси и отговори**:

Във въпрос № 9 от теста по Човекът и обществото се пита „В коя от географските области на България е развит най-добре дърводобивът?“, а възможните отговори са:

- а) Родопите;
- б) Горнотракийската низина;
- в) Черноморското крайбрежие.

В случая верен отговор би трябвало да е: а) Родопите, но това е планина, а не област – като такава е изучавана Рило-Родопска природна област, т.е. верният отговор противоречи на част от условието. Некоректна е и употребата на израза географска област, тъй като той не се среща в учебниците на четвъртокласниците, вместо него през цялата учебна година е използван изразът – природна област.

Но това не е единствен случай, и в теста по Български език и литература има неточно зададен въпрос (№ 3), който гласи: „Кой израз е уместен в разговор с учител?“, като предложените отговори съответно са:

- а) Донесох Ви тетрадката.
- б) Ето ти тетрадката, която поиска.
- в) Ако обичаш, вземи тетрадката.

Липсата на уточнение между кого се провежда разговорът и дали верният отговор трябва да е реплика на ученик или учител подвежда голяма част от четвъртокласниците и те се колебаят между отговор а) и отговор в).

В теста по човекът и природата при въпрос № 16 са посочени непълни отговори. Според него „Смяната на сезоните се дължи на:“

- а) въртенето на Земята около мислената ѝ ос;
- б) обиколката на Луната около Земята;
- в) движението на Земята около Слънцето.

С оглед на изучаваното в IV клас пълен и верен отговор няма, защото такъв би трябвало да бъде: движението на Земята около Слънцето и около оста ѝ.

Наличието на неточни, некоректни и подвеждащи въпроси в дидактически тестове от ранга на националните стандартизирани изпити за външно оценяване може да се определи като недопустимо.

- Налице е еднообразие по отношение на използваните типове въпроси, защото и в четирите теста са използвани **само закрити въпроси**.

Основен градивен елемент на всеки тест са въпросите и задачите, които се поставят на учениците и които трябва да се решат по определен начин. Типологията на въпросите и задачите разграничава две големи групи: въпроси и задачи със свободен отговор (открит тип) и въпроси и задачи със структуриран отговор (закрит тип). Включените тестови задачи, са съобразени с конкретните цели и задачи на учебно-възпитателната работа, както и с възрастовите психофизиологически особености на четвъртокласниците, но липсва разнообразие във формата на отделните въпроси и задачи.

- Относно **икономичността** на времето за проверка и оценка на резултатите, която според Торндайк и Хейгън (1) е изключително значима, има какво да се желае за в бъдеще. Според инструкциите на МОН проверката и оценката на тестовете трябва да се изготви за няколко часа, в деня на провеждането на изпитите. Ето защо полезно за проверяващите ще бъде създаването на шаблони с верните отговори към тестовете, което би улеснило комисиите, би съкратило времето за проверка и оценка на резултатите.

От направения обзор и анализ на дидактическите тестове, включени в националните стандартизирани изпити може да се обобщи, че:

- Тестовете като форма на изпитване имат място в училищното образование в началния училищен етап както в системата за вътрешно оценяване, така и в националното външно оценяване на качеството на образованието. Но необходимо условие за успешното им и ефективно приложение е учениците да използват системно такива тестове в текущата си работа във всеки клас и по всички учебни предмети.

- Приветстваме идеята за външно оценяване в края на всеки образователен етап, но форматът, в който то се проведе за първи път през май 2007 г. изглежда еднообразен и едностранчив. Желателно е обогатяването на тестовете чрез включване на задачи със свободен отговор (открит тип), като по този начин ще се проверят и уменията на учениците за съставяне на кратък свързан текст.

– От изключително значение е тестовете да се създават от екипи от специалисти (включващи задължително и начални учители), които трябва да прецизират тяхната съдържателна страна и дизайн; като преди масовото им провеждане е желателно да се апробират върху малки извадки от ученици.

– Установената тенденцията по отношение на средната трудност на задачите (особено в тестовете по Човекът и природата и Човекът и обществото) е, че те са били сравнително по-лесни от очакванията на ученици и учители, което се обяснява с типа на използваните задачи – с избран отговор.

– Липсата на обвързаност на резултатите от дидактическите тестове с годишните резултати на четвъртокласниците и с входа към следващия училищен етап на практика демотивира голяма част от учениците в процеса на подготовка им за изпитите.

– Провеждането на самите тестове е източник на стрес за четвърто-класниците, по няколко причини: от една страна това е реализирането им в извънучебно време в продължителен период от една седмица, от друга страна това е използването като квестори на възпитатели или педагогически съветници, при отсъствието на начални учители. Изхождайки от факта, че учениците в тази училищна възраст са свикнали предимно с един учител, бихме препоръчали по двама квестори за всеки клас – началният учител на класа плюс външен квестор.

В заключение трябва да се отбележи, че мнението на учители, ученици и родители за училищното образование и интензивните промени, които се осъществяват в него, в това число и по отношение на оценяването, е силно поляризирано. За една част от гражданите съществуващата до сега система за оценяване е много добра и всякакви опити за промени, само влошават нейното качество, докато други считат, че системата е остаряла и приветстват масовото въвеждане на тестове. Оценяването в българското начално училище безспорно има своите традиционни достойнства, които следва да бъдат съхранени, но съвременният динамично изменящ се свят поставя пред него нови изисквания – да се развива като адаптивна система, балансираща между добрите традиции и необходимостта от модернизация.

В духа на осъвременяване и модернизация на образователния процес вече са факт първите по рода си национални стандартизирани тестове за

външно оценяване в началния училищен етап. За четвъртокласниците, техните родители и учители те са вече минало, но остава открит въпросът за тяхното усъвършенстване и оптимизиране, като важно условие за изграждане и развитие на надеждна, обективна и ефективна система за контрол и оценка на качеството на училищното образование.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Бижков, Г.* Педагого-психологическа диагностика II част: Методи. С., 2003.
2. *Бижков, Г.* Диагностика на грамотността III част: Разбиране при четене. С., 2004.
3. Националната програма за развитие на училищното образование и предучилищно възпитание и подготовка (2005–2016 г.).
4. *Стоянова, С., Л. Манева.* Книга за учителя по човека и обществото 4. клас. С., 2005.

ВЪНШНОТО ОЦЕНЯВАНЕ НА УЧЕНИЦИТЕ В КРАЯ НА НАЧАЛНИЯ ЕТАП НА ОСНОВНАТА ОБРАЗОВАТЕЛНА СТЕПЕН

ЛЮБОМИРА ПОПОВА

Резюме

В статията се разглежда системата за национално външно оценяване в края на началния образователен етап. Анализират се предимствата и недостатъците на дидактическите тестове, използвани в първите по рода си национални стандартизирани изпити.

Ключови думи: начален образователен етап, външно оценяване, дидактически тестове.

THE EXTERNAL RATION IN THE END OF
THE PRIMARY SCHOOL STAGE

LYUBOMIRA POPOVA

Summary

In the article the system of national external ration in the end of primary school stage is considered. The advantages and disadvantages of using didactic tests are analyzed.

Key words: primary school stage, external ration, didactic tests.